

Primitivní pravopis

K zápisu češtiny se užívala latinka, a to středověká obměna latinského písma. Její využití nebylo bez problémů, protože má méně písmen než čeština hlásek. Pokud tedy měla být česká grafika funkční, bylo potřeba tuto situaci řešit. Těmto způsobům řešení odpovídají jednotlivá stadia českého pravopisu. Toto zjištění je velmi starobylé, jako první upozornil na tuto skutečnost Jan Gebauer (1871:7).

Přípravné stadium českého pravopisu sahá do konce 13. stol. Tehdy se při zápisu českých textů uplatňovala latinka bez jakékoli úpravy, a proto je tento nejstarší způsob zápisu označován jako **pravopis primitivní** nebo **jednoduchý**. Autorem termínu jednoduchý p. je Jan Gebauer (*Hláskosloví*, 1894:7–8), autorem vžitého, ale ne příliš vhodného termínu primitivní pravopis je patrně F. Trávníček (který tento termín užil při úpravě 3. vydání Gebauerovy *Mluvnice české pro školy střední a ústavy učitelské, II* (1925:444) vedle termínu pravopis jednoduchý). Není vhodný proto, že termín pravopis předpokládá systém a v primitivním pravopisu systém žádný není. Rozdíl mezi větším počtem českých hlásek a menším počtem písmen (liter) středověké latinské abecedy se řešil na úkor jednoznačnosti zápisu domácích hlásek. Hlásky v latině neexistující byly zapisovány písmeny označujícími podobné hlásky latinské: např. *dete* (přepis: *dietě*, nč. *dítě*). Tak se stalo, že jedna litera označovala více hlásek, např. písmeno *c* označovalo české *c*, *k* a *č* (*Miculcici*, tj. *Mikulčici* - dnešní *Nikolčice*), písmeno *z* zase označovalo všechny sykavky (*wez*, tj. *ves*, *Conaza*, *Zauisa*, tj. osobní jména *Konaša*, *Záviša*) atd. Na druhé straně táž hláska byla zaznamenávána různými písmeny: hláska *k* byla označována písmeny *c*, *k*, *g*, např. osobní jména *Janek* (Janek), *Petrec* (Petrek), *Vneg* (Uněk), od poloviny 12. stol. též rozličnými spřežkami: *Louihc* (Lovík), *Swathopluch* (Svatopluk), *Miligh* (Milík) atd. Kvantita vokálů se neznačí, jen ojediněle bývá vyznačena zdvojením samohlásek (*comaar*, tj. *komár* 'Mücke'), čárkou, příp. oběma prostředky současně (*Noóstup*, osobní jméno *Nóstup*).

Z uvedeného vyplývá, že nejstarší grafika byla nejednoznačná a velmi pestrá: *Bares* (Bareš), *Bochchek* (Boček), apelativa: *grnecne* (grnečné, tj. hrnečné 'celní poplatek z hrnců').

Ale srovnání záznamů vlastních jmen se zápisem apelativ, glos, přípisků a souvislých textů jasně ukázalo, že primitivní pravopis existoval ve dvou podobách:

a) V případě apelativ, glos, přípisků a souvislých textů je sice nejednoznačný, ale většinou dost stereotypní (repertoár grafémů sloužících k označení jednotlivých hlásek je poměrně chudý): *PaueI dal geřt plořcoucuh zemu*

Wlah dalgeřt dolafzemu bogu i řuiatemu řcepanu ředuema duřnicoma bogucea a ředlatu

Přepis:

Pavel dal jest Ploskvcích zem' u.

Vlach dal jest Dolás zem' u bogu i sv'atému řčepánu se dvěma duřníkoma, Bogučēja a ředlatu.

b) Při zápisu vlastních jmen je rovněž nejednoznačný, ale pro zachycení jednotlivých hlásek disponuje širokou škálou možností (včetně spřežek). Tato pestrost svědčí o hledání jednoznačnějšího způsobu zápisu, jež byla v případě vlastních jmen mnohem naléhavější než v případě apelativ a krátkých textů. Proto nepřekvapuje, že primát v zavedení a následném využívání spřežek drží vlastní jména (od 11. stol.), v jejich zápisech se spřežky uplatňují asi

o 150 let dříve než v ostatních písemných památkách. Lze si snadno domyslet, proč tehdejší nejednoznačnost vadila zvláště při záznamech proprií: nejednoznačné zápisy totiž nebyly schopny jednoznačně pojmenovat a individualizovat v daném společenství jednotlivce nebo jednotlivinu. V těchto případech byly spřežky jistým řešením; nejčastěji se k nim uchýlovali písaři neznalí češtiny, kteří se jimi snažili zachytit jména jim neznámých osob a míst.

Apelativa, souvislé či nesouvislé texty se daly většinou poměrně snadno domyslet, v delších glosách napomáhal i kontext. Např. slovo *caſ* v dokladu v *modlitvách čas zvésti* 'vacare, zabývat se něčím, tedy oddávat se modlitbám') snadno rozpoznáme, zatímco stejný zápis zachycující vlastní jméno *Caſ* mohl v nejstarší grafice označovat různá osobní jména: *Čaš, Kaz', Kas, Kaš, Čas*.

Příklady zápisu českého č:

Glosy, přípisky a literární díla: hláska *č* = *c*, *ch*: *neciztoti* (nečistoty), *cynis* (činíš), *uechni ziuot* (věčný život), zcela výjimečně *s*, např. *slunek* (člunek 'člunek, loďka) atd.

Vlastní jména osobní : č =

č=c (*Bocko*, tj. Boček), *s* (*Bosko* – Boček), *z* (*Bozko* – Boček), *ch* (*Bochko* – Boček), *cz* (*Boczko* – Boček), *chch* (*Bochchek* – Boček), *ths* (*Bothsko* – Boček), *cs* (*Bics* – Bič), *sc* (*Scasta* – Částa), *tsch* (*Tschazta* – Částa), *sh* (*Milish* – Milíč), *ts* (*Tsyrnin* – Čirnín, později Černín), *sch* (*Schyrnin* – Čirnín), *zch* (*Zchyrninus* – Čirnín(us)), *csh* (*Zlugacsh* – Slugáč, později Sluháč). (Příklady byly vzaty z edice, v níž se nerozlišovalo *f* a *s*.)

Zobehurd

Gherdoin

Zvdizlav

Turidon

Zuaton

Begar

Bezded

Bic

Cazlav

Herdibor

Rathay

Vliceg

